

ЕДУАРДУ ЯКОВИЧУ ЖОВИНСЬКОМУ – 80!

27 червня 2014 р. виповнилось 80 років від дня народження видатного українського вченого, члена-кореспондента НАН України, доктора геолого-мінералогічних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки, завідувача відділу пошукової та екологічної геохімії Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України Едуарда Яковича Жовинського.

Едуард Якович народився в Києві. Батько, Жовинський Яків Овсійович, був драматургом, актором і кінорежисером, мати, Певна Ївга Олександрівна, професійною акторкою. Щасливим дитинством було в сім'ї діда — Певного Олександра Герасимовича — видатного українського актора. Але було перервано страшними подіями: у 1937 р. розстріляли діда (реабілітований в 1992 р.), потім — евакуація, голод, довге повернення до Києва.

У 1951 р. Едуард Якович з відзнакою закінчив Київську чоловічу гімназію № 55 і в тому ж році вступив на геологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Після закінчення університету й одержання диплома зі спеціальності "геологічна зйомка й пошуки корисних копалин" молодий геолог був направлений на роботу до тресту "Київгеологія" Міністерства геології УРСР. Там він проходив шлях від молодшого геолога до начальника (наймолодшого в Україні!) комплексної геологозйомочної партії (1959—1964).

Під час комплексних геологічних досліджень у різних регіонах України (Дніпровсько-Донецька западина, Український щит, Поділля) швидко зростали широка ерудиція та професіоналізм Едуарда Жовинського. У цьому йому допомагали відомі вчені — М.Т. Вадимов, Є.М. Матвієнко, В.М. Гладкий, М.І. Ожегова.

Відомий український петрограф, член-кореспондент АН України І.С. Усенко, побачивши хист і прагнення молодого вченого до

наукових досліджень, запросив його до заочної аспірантури Інституту геологічних наук за спеціальністю "петрографія". Однак найбільшу увагу аспіранта привернула тоді геохімія осадових порід і пов'язані з ними процеси рудоутворення. Тому, за рекомендацією наукового керівника І.С. Усенка, він перейшов до аспірантури за спеціальністю "літологія". Вибір виявився вірним. Науковим керівником, Учителем, а згодом і співробітником на довгі роки став яскравий вчений, академік АН України Л.Г. Ткачук. З того часу Едуард Якович всю свою подальшу долю і діяльність пов'язує з Інститутом геохімії і фізики мінералів (нині Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України). Тут він здобув великий, змістовний, значущий життєвий шлях від аспіранта до члена-кореспондента НАН України, ставши видатним вченим і талановитим організатором науки.

Вибір напрямку наукових досліджень — геохімія осадових порід та пов'язані з ними процеси рудоутворення — був дуже вдалим. З притаманною йому працьовитістю, цілеспрямованістю й наполегливістю Едуард Якович вивчав взаємозв'язок тектонічних розломів із зонами зруденіння і отримував нові дані щодо тектоніки і металогенічних особливостей Поділля, металоносності тектонічних зон західних схилів Українського кристалічного щита, фтороносності рифейсько-нижньопалеозойських структур, металогенічних особливостей давніх товщ Придністров'я. Своїми дослідженнями він вніс дуже цінні корективи в регіональну стратиграфію осадових відкладів стосовно стратиграфічного положення вулканічних порід Поділля і Молдови та розчленування древніх товщ Подільського Придністров'я.

Багатий досвід польових досліджень і глибоке розуміння особливостей змінювання осадових порід у процесах геологічної еволюції Едуард Якович виклав у серії наукових статей. Ці

матеріали склали основу його кандидатської дисертації за темою "Петрография и постседиментационные изменения домезозойских осадочных пород Подольского Приднестровья", яку він успішно захистив у 1969 р.

Наукові інтереси вченого в цей період концентруються на питаннях петрографії домезозойських осадових порід і пошуках проявів флюориту. Виходять статті, присвячені термодинамічному аналізу системи розчин — порода і його значенні для пошуків флюориту. У 1971 р. Едуард Якович бере участь у IV рейсі науково-дослідного судна "Академік Вернадський" у екваторіальній частині Тихого й Атлантичного океанів із заходом у порти Австралії, Панами, Японії, о-вів Кюрасао, Західного Самоа, Тарави. Результати досліджень було представлено у циклі робіт, присвячених літолого-геохімічним дослідженням донних відкладів західної екваторіальної частини Тихого океану.

Протягом 1972—1973 рр. Е.Я. Жовинський працював науковим консультантом у наукових установах Китаю з питань геохімії фтору в об'єктах довкілля і зв'язку цього елемента з ендемічною захворюваністю населення. У цей період було усебічно досліджено масове отруєння людей водою з аномальним вмістом фтору. Встановлено, що саме фтор спричиняє масовий флюороз і надано відповідні рекомендації щодо запобігання поширенню цієї ендемічної хвороби.

У 1982 р. Е.Я. Жовинський створює й очолює лабораторію літогеохімічних методів пошуків корисних копалин у відділі геохімії літогенезу та гіпергенезу ІГФМ АН УРСР, в якій виконує дослідження сорбційних властивостей осадових порід. Ці роботи дають змогу одержати нові технології десорбції хімічних елементів для визначення їх рухомих форм з метою пошуків родовищ глибокого залягання.

У 1984 р. Едуард Якович нагороджений дипломом і нагрудним знаком СРСР "Первооткрыватель месторождения" за відкриття Збручанського родовища мінеральних вод в УРСР. Ця мінеральна вода є унікальною — містить йод, бром, мідь, манган, фтор, двовалентне залізо, метаборну кислоту, фосфор. Вона єдина в своєму складі має фосфор та ті цінні мікроелементи, що входять до складу мозку і кісткової тканини. На сьогодні на базі використання цієї мінеральної води працює цілий комплекс санаторіїв, які проводять санаторно-курортне лікування. Пізніше на території Подільської

гідрогеологічної області Е.Я. Жовинський відкрив низку джерел мінеральних вод і в 1991 р. одержав "Премію Совета Министров СССР" за відкриття і підготовку до освоєння Подільської гідрогеологічної області мінеральних вод типу "Нафтуся".

У 1987 р. за результатами багаторічних досліджень осадових порід та їх властивостей Едуард Якович успішно захистив роботу "Геохимия фтора в осадочных формациях юго-запада Восточно-Европейской платформы", здобувши вчений ступінь доктора геолого-мінералогічних наук. Тоді ж вченого було затверджено на посаді заступника директора з наукової роботи ІГФМ АН УРСР (обіймав цю посаду з 1987 до 2008 р.) та призначено завідувачем відділу пошукової та екологічної геохімії цього ж Інституту.

Дванадцять років (1986—1998) Е.Я. Жовинський присвятив викладацькій діяльності, читаючи авторські спецкурси "Геохімічні методи пошуків при глибинному картуванні", "Мінералого-геохімічні методи пошуків корисних копалин", "Гідрогеохімія", "Екологічна геохімія", розроблені з використанням результатів власних наукових досліджень, студентам геологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Застосування фторометричних методів пошуків і набутий досвід аналізу й інтерпретації одержаних результатів дозволили Едуарду Яковичу відкрити Бахтинське та Бобринецьке родовища флюориту. Це було дуже важливим кроком, адже до того часу територію України не вважали потенційно перспективною на флюоритову сировину, а потреба у флюсовій сировині — плавикувому шпаті (флюориті), флюсових вапняках і доломітах в Україні для забезпечення металургійної промисловості була високою.

Комплексне вивчення осадових порід, виконане Е.Я. Жовинським, уможливило відкриття ним Зарічанського рудопрояву поліметалів у пісковиках ордовікського віку. За результатами досліджень нововідкритих рудопроявів надруковано низку статей, а у 1997 р. вчений був нагороджений дипломом і почесним знаком "Почесний розвідник надр" за особисті заслуги в розвитку геологорозвідувальних робіт по нарощуванню мінерально-сировинної бази України та багаторічну сумлінну працю.

У середині 1970-х рр. Едуард Якович організував і виконував еколого-геохімічні дослід-

ження на території Молдови. Вивчення геохімії рідкісних елементів і фтору дозволили встановити їх зв'язок з різними ендемічними захворюваннями, що призвело вченого до висновку щодо необхідності створення та розвитку в Україні нового наукового напрямку — екологічної геохімії.

Наукові праці 1980—1990-х рр. присвячено геохімії фтору, його ролі як геохімічного індикатора, найбільш важливого для пошуків флюоритового і рідкіснометалевого зруденіння. У результаті узагальнення накопиченого матеріалу вчений розробляє принципово нові фторометричні методи для пошуків корисних копалин, а також критерії визначення й оконтурювання екологічно небезпечних зон за фтором.

Таким чином, Е.Я. Жовинський підходить до вивчення наріжних питань екологічної геохімії та охорони навколишнього середовища, формулює засадничі принципи і готує надійне підґрунтя для створення наукової школи з екологічної геохімії.

Роботи 1990—2000 рр. були присвячені вивченню рухомих форм хімічних елементів у ґрунтах в умовах міських і сільських агломерацій, техногенно забруднених і заповідних зон. Проведено картування вмісту рухомих форм токсичних елементів у різних геохімічних умовах з застосуванням ПС-технологій, методів математичного моделювання, зі встановленням форм знаходження хімічних елементів у ґрунтах та природних водах з різним техногенним навантаженням.

У відповідних публікаціях Едуард Якович уперше показав і обґрунтовано довів, що рухомі форми хімічних елементів є найбільш ефективними для визначення територій екологічного ризику і пошуків корисних копалин.

У 2002 р. виходить монографія "Геохимия тяжелых металлов в почвах Украины", в якій викладено результати дослідження ґрунтів, визначено основні їх геохімічні параметри, що можуть бути використані як надійні критерії для пошуків корисних копалин та вирішення екологічних питань.

У 2003—2006 рр. Е.Я. Жовинський очолював експертну раду ВАК України з геологічних наук. Десятки здобувачів, які проходили процедуру захисту в цей час, згадують його дружнє ставлення і ділову підтримку.

Останнім часом усе більшої актуальності набувають дослідження, що використовують здобутки різних галузей науки. Чудовим прикла-

дом успішних міждисциплінарних досліджень стала монографія "Вступ до медичної геології" (2010), одним з авторів якої є Едуард Якович. Ним виконаний науковий аналіз системи вода — організм людини, яка визначає стан здоров'я, розглянуто засади та технології оптимізації впливу на людину продуктів харчування і питної води.

Багаторічні дослідження Е.Я. Жовинського присвячені вивченню закономірностей розподілу хімічних елементів у об'єктах довкілля. Однією зі значних робіт з цієї проблематики є колективна монографія "Геохимия об'єктів довкілля Карпатського біосферного заповідника" (2012), де представлено результати вивчення закономірностей розподілу хімічних елементів та їхніх рухомих форм в об'єктах середовища — ґрунтах, підземних та поверхневих водах, рослинності, грибах та атмосферних опадах. Особливу увагу було приділено геохімічним індикаторам, що дозволяють визначати ступінь забруднення територій, розташованих у різних висотних поясах. Одним з найважливіших методологічних результатів цієї праці стали вперше сформульовані і обґрунтовані принципово нові підходи до проведення еколого-геохімічного аналізу об'єктів довкілля в умовах заповідних зон.

Унікальною заповідною зоною є Антарктика. Едуард Якович — перший дослідник особливостей розподілу хімічних елементів у поверхневих відкладах прибережного антарктичного оазису о-ва Галіндез (західна Антарктика). Результати його досліджень стали основою для визначення можливих джерел надходження елементів.

Вчений-новатор Е.Я. Жовинський завжди шукає нові напрями наукових розробок, працює для розвитку геологічної науки. Ним отримано вісім патентів, які стосуються вирішення проблем підвищення ефективності очищення природних та стічних вод від катіонів важких металів, експресного виявлення природних екологічно небезпечних зон тектонічної активізації за сумарним вмістом рухомих форм фтору та радону; визначення ступеня екологічного ризику територій з техногенним навантаженням за рухомими формами токсичних елементів у ґрунтах; прогнозування ступеня контрастного забруднення випробувальних полігонів за узагальненим індексом забруднення; оперативного визначення ризиків надзвичайних екологічних ситуацій (2011—2012).

За ці винаходи Едуард Якович був нагороджений дипломом третього ступеня переможців Всеармійського конкурсу "Кращий винахід року".

Досягнення і здобутки Е.Я. Жовинського гідно оцінені державою. У 2000 р. його обрали членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю "гірнична екологія", в 2004 р. за вагомі особисті заслуги в розвитку вітчизняної науки, створення національних наукових шкіл, зміцнення науково-технічного потенціалу України нагородили орденом "За заслуги" III ступеня; у 2006 р. він став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки.

Визначним є внесок ученого у науково-організаційну діяльність. Він є міжнародним експертом низки програм Європейського Союзу, працює у складі секції геології, геофізики і географії Комітету з державних премій України в галузі науки і техніки, очолює відділ пошукової та екологічної геохімії Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семениченка НАН України. У 2002—2006 рр. головував у експертній раді ВАК України з геологічних наук, нині є членом атестаційної комісії МОН України з геологічних наук, заступником голови спеціалізованої вченої ради Інституту, входить до низки наукових і спеціалізованих рад різних наукових установ, є президентом громадської організації "Товариство пошукової та екологічної геохімії". Багато років ювіляр обіймав посаду заступника академіка-секретаря Відділення наук про Землю НАН України.

Значних зусиль Едуард Якович доклав для розвитку видавничої діяльності в Інституті,

сприяючи оприлюдненню важливих результатів наукових досліджень як член редакційної колегії "Мінералогічного журналу", головний редактор збірника "Геохімія та рудоутворення", головний редактор створеного за його ініціативою журналу "Пошукова і екологічна геохімія".

Тільки людина зі значним виробничим досвідом, яка має широку ерудицію, знання і новаторські прагнення, може зробити фундаментальний внесок в науку. Саме такою людиною, визнаною в Україні та за кордоном, і є Едуард Якович Жовинський.

Життя для Едуарда Яковича — не тільки наполеглива наукова праця: він активно займається спортом — великим тенісом та гірськими лижами. Джерелом творчої наснаги та моральною підтримкою для нього є його сім'я — те, що наповнює і збагачує його життя враженнями і почуттями, те, що підтримує молодість його душі. Усі душевні сили і сердечне тепло віддає він своїй великій родині як чоловік, батько, дідусь і прадідусь.

Дорогий Едуарде Яковичу, Ваші друзі та колеги щиро і сердечно вітають Вас зі славним ювілеєм! Багатий професійний досвід, активна життєва позиція і невичерпна енергія, здатність творчо підходити до вирішення найскладніших проблем здобули Вам глибину поваги й авторитет.

Від усієї душі бажаємо Вам міцного здоров'я, бадьорості духу, щастя, удачі та успіхів у Вашій багатогранній діяльності на благо Вітчизни! Нехай оточує Вас любов близьких, увага та повага колег і друзів, а життя буде наповнено новими зверненнями та радісними подіями!

Н.О. Крюченко, І.В. Курасва